

Фесенко Є.В.,

аспірант,

Бердянський державний педагогічний університет

РЕЦЕПЦІЯ ПОНЯТТЯ ІНТЕРМЕДІАЛЬНІСТЬ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Дослідження явища інтермедіальності як одного з ключових понять порівняльного літературознавства стають сьогодні все актуальнішими. Це пов'язано, в першу чергу з тим, що збільшується інтерес до аналізу літературних творів на рівні різних медіа.

Не зважаючи на велику кількість праць, присвячених взаємодії літератури та інших видів мистецтв, поняття інтермедіальності залишається у полі зору сучасного літературознавства, набуваючи останнім часом так би мовити „піку слави”.

До наукового вжитку термін інтермедіальність було введено О. Ханзен-Леве. Після того до цього поняття привносились нові відтінки та значення. Таким чином, склалися відмінні одна від одної точки зору щодо цього феномену та, як наслідок, відсутність єдиного визначення даного поняття, що, у свою чергу, є ознакою пильної уваги до цього аспекту дослідження літературних творів.

Серед сучасних німецькомовних вчених-інтермедіалістів слід у першу чергу згадати таких дослідників, праці яких стають базовими для сучасного медіа-, мистецтво- та літературознавства: В. Вольф, Й. Мюллер, Й. Пех, І.О. Раєвські, Й. Хельбіг, Й. Шретер та ін.

Як вже було зазначено вище, вперше термін „інтермедіальність” з'являється у працях німецького літературознавця О. Ханзен-Леве у 1983 році. Виходячи із поняття інтертекстуальності, який було введено Ю. Крістєвою, та, спираючись на теорію діалогізму М. Бахтіна, О. Ханзен-Леве дає поштовх до сучасного дослідження інтермедіальності в рамках

літературознавства, яка розглядається ним у більш широкому сенсі інтертекстуальності: основною ознакою інтермедіальності, як й інтертекстуальності, є посилання одного твору на інший.

Беручи за основу аналогії між інтермедіальністю та інтертекстуальністю, сучасний німецький літературознавець І.О. Раєвські виокремлює три предметні області інтермедіальності:

- 1) медіакомбінацію (Medienkombination);
- 2) медіаобмін (Medienwechsel);
- 3) інтермедіальні відношення (intermediale Bezüge).¹

Область медіакомбінації характеризується як мультимедіальне поєднання що найменше двох різних медіа, при якому вони взаємодіють один з одним на рівні різних медіасистем. Прикладом такої комбінації медіа буде фотороман (як комбінація тексту та зображення), фільми (як комбінація тексту, зображення й музики) або опера (як комбінація тексту та музики). Слід зазначити, що цей феномен інтермедіальності може відрізнятися в інтермедіальних формах без домінуючого утворення між медіа (так, наприклад, у піснях музика та вірші є рівними між собою) та з домінуючим утворенням одного медіума над іншим (наприклад, в ілюстраціях до роману зображення підпорядковуються текстові) [12, 16].

Феномен медіаобміну, що включає усі процеси медіатрансферу чи медіатрансформації, найяскравіше простежується в екранізації творів. Особлива характеристика медіаобміну полягає у процесі трансформації одного медіума в інший, при якій експліцитним залишається лише останній медіум.

Сфера інтермедіальних відносин має справу з взаємодією літературного тексту, фільму чи картини з іншим медіумом (наприклад, екфразис як картиноопис), у результаті якої наявним залишається завжди

¹ Ці три предметні області дослідження інтермедіальності Я. Зіберт визначає як первинна інтермедіальність (primäre Intermedialität), вторинна інтермедіальність (sekundäre Intermedialität) та фігуративна інтермедіальність (figurative Intermedialität) [4, 7].

тільки один медіум. Тут мова йде про моделювання форм одного медіума в іншому.

Запропонована І.О. Раєвські класифікація, проте, не виключає того, що медіапродукт відповідає критеріям двох або усіх трьох категорій. Пояснюється це тим, що, інтермедіалія зазнає, по-перше, взаємодію як мінімум двох медіа (медіакомбінація), по-друге, процес трансформації (медіаобмін) та, по-третє, ті відносини, які медіапродукт може мати до продукту іншого медіума, не змінюючи при цьому свою систему знаків (інтермедіальні відносини).

Австрійський літературознавець та інтермедіаліст Вернер Вольф, спираючись на категорії І.О. Раєвські, пропонує свою типологію інтермедіальності. Він виокремлює шість аспектів інтермедіальних форм (рис. 1):

1) медіа, які аналізуються в рамках конкретних інтермедіальних відносин (*beteiligte Medien*);

2) домінантне утворення (*Dominanzbildung*) всередині цих відносин (так, наприклад, літературний текст домінує над супроводжуваними його ілюстраціями);

3) кількість (*Quantität*) інтермедіальних відносин (наприклад, у музичному супроводі до літературного твору маємо справу з частковою інтермедіальністю (*partielle Intermedialität*), тоді як при вивченні такої комбінації медіа, як опера – з випадком повної, тотальної інтермедіальності (*totale Intermedialität*);

4) якість (*Qualität*);

5) генезис (*Genese*);

6) функція (*Funktion*).

Найважливішим критерієм інтермедіального відношення, на думку літературознавця, є їх якість. Так, відповідно до В. Вольфа, форми інтермедіальних явищ виявляються або експліцитно, або імпліцитно [19, 321-322]. Наприклад, у комбінації тексту та мелодії у дитячих піснях

маємо справу з експліцитною інтермедіальністю (manifeste Intermedialität). Під імпліцитною (verdeckte Intermedialität) вчений розуміє таку інтермедіальність, при якій один медіум переходить в інший та залишається при цьому не одразу помітним (наприклад, коли літературний текст має структуру музичних творів або кінематографічні прийоми).

Рис. 1

В. Вольф та І.О. Раєвські у своїх працях надають перевагу вивченню медіа, отриманих при переході від вихідного продукту до кінцевого (цільового). Представниками інших точок зору є Ю.Е. Мюллер та Й. Пех. Їх інтерес спрямований на дослідження видів та функцій сполучення між окремими медіа.

Головне завдання інтермедіальних досліджень Ю.Е. Мюллер бачить не тільки в аналізі трансформації різних медіальних структур всередині

одного твору, але й у дослідженні їх інтеграції, взаємодії та інтерференції: „Медіальний продукт буде лише тоді інтер-медіальним, коли мультимедіальне паралельне співіснування медіальних цитат та елементів переходить до концептуальної єдності, естетичні переломлення й зміни якої стають поштовхом нових вимірювань переживань та пізнання” [8, 31]. При цьому вчений наголошує на тому, що необхідно розмежувати поняття інтермедіальності та мультимедіальності. Під останнім літературознавець розуміє розкладне на окремі частини медіальне утворення. Перше, навпаки, - нерозкладна єдність.

Йоахім Пех розглядає інтермедіальність як процес медіальної трансформації (medialer Transformationsprozess) та наголошує на необхідності систематизації даного процесу інтермедіальної трансформації з формальної точки зору. [10, 15]. Він торкається двох аспектів, які, на його думку, заважають визначенню предмета дослідження: по-перше, він говорить про тенденцію уподібнення з літературною інтертекстуальністю, по-друге, про різноманітні точки зору, які, у свою чергу, можуть привести до різних визначень поняття інтермедіальності. На думку вченого, „концепт інтермедіальність, на відміну від літературної інтертекстуальності, оперує на різних рівнях та навіть у цілком різних системах” [10, 18].

Й. Пех та Ю.Е. Мюллер вважають за необхідне починати дослідження теорії інтермедіальності з вивчення поняття медіума, що лежить в основі поняття інтермедіальність. Їх розуміння медіума відповідає розумінню даного поняття у соціології комунікацій. При цьому медіум розуміється ними як носій інформації (Informationsträger), точніше посередник (Informationsvermittler), який передає інформацію від творця (Erzeuger) адресатові (Empfänger) [10, 17; 9, 127].

Спираючись на таке розуміння медіума, Й. Пех дає визначення інтермедіальності як формального процесу, акцентуючи увагу на формальних явищах взаємодії медіа. Він визначає інтермедіальність як такі

зв'язки між медіа, в результаті яких відбувається їх еволюція. При взаємодіях медіа виявляються їх специфічні риси, а також формуються нові медіа.

Вільгельм Фюгер також вважає причиною розбіжностей у розумінні феномену інтермедіальності відсутність єдиного визначення медіума. В основі поняття інтермедіальності, на його думку, лежить поняття медіальності, в основі поняття медіальності – таке складне поняття, як медіум, що використовується за різних умов. Тут мова може йти як про суспільні, електронні, аудіовізуальні та ін. медіа, так навіть й про людей з надприродними здібностями [6, 41].

Поруч із визначенням поняття медіум, як наголошує В. Фюгер, велике значення має також феномен процесу медіального сполучення. У центрі його досліджень – структура медіальних форм, аналіз переходу вже медіатизованої одиниці в інші медіальні області. Розвиваючи точку зору Й. Пеха, В. Фюгер стверджує, що інтермедіальність починається не лише при процесах трансформації між секторами спектру „вербальний / візуальний / та ін.”, а вже на межі превербального з вербальним та у рамках останнього при переході від усного до писемного.

Узагальнюючи існуючі теоретичні підходи до поняття інтермедіальності, Й. Шретер пропонує класифікацію інтермедіальних взаємодій, виокремлюючи чотири типи інтермедіальності:

- 1) синтетичну (synthetic);
- 2) формальну (formal) чи трансмедіальну (transmedial);
- 3) трансформаційну (transformational);
- 4) онтологічну (ontological).

Під першим типом (синтетична інтермедіальність) інтермедіальність розглядається як процес синтезу декількох медіа у новий надмедіум, інтермедіум.

Формальна (або трансмедіальна) інтермедіальність – це репрезентація формальних структур, що не властиві одному медіуму, в інших медіа.

Що стосується третього типу інтермедіальності (трансформаційної), то це такі інтермедіальні відносини, що полягають у репрезентації одного медіума в іншому.

Онтологічна інтермедіальність, як стверджує Й. Шретер, передбачає наявність одного медіума в інших.

На відміну від Й. Шретера, німецький літературознавець Уве Вірт запропонував типологію інтермедіальних ступенів, виокремлюючи при цьому чотири основні ступені інтермедіальності [16, 31].

Нульова ступінь інтермедіальності (Nullstufe der Intermedialität) передбачає згадування одного медіума в іншому (наприклад, літературне відображення живопису).

Перша ступінь інтермедіальності (die erste Stufe von Intermedialität) становить медіальну модуляцію (mediale Modulation) оформлення системи знаків. У. Вірт зазначає, що в рамках такого роду медіальних модуляцій відбувається перехід усного мовлення у писемне, рукописного у надруковане та надрукованого в електронне [16, 32]. Прикладом такої модуляції є трансформація драматичних творів у театральні вистави.

Інтермедіальність другого ступеня (Intermedialität der Stufe zwei) – це сполучення по-різному оформлених систем знаків, наприклад поєднання тексту та картини. У цих випадках мова йде про медіакомбінації. Цю модель інтермедіальності Уве Вірт пропонує називати медіальним гібридним утворенням (mediale Hybridbildung) та медіальним нарощуванням¹ (mediale Aufpfropfung) [16, 32].

Третьою ступеню інтермедіальності (die dritte Stufe der Intermedialität), на думку вченого, буде концептуальне нарощування

¹ Поняття нарощування (Aufpfropfung) у У. Вірта відповідає поняттю М. Маклюєна «гібридизація медіа» [1, 59].

(konzeptionelle Aufpflropfung), яке має місце, наприклад, при перенесенні принципів театрального інсценування, при використанні кінематографічних прийомів в організації творів. В усіх цих випадках концепти однієї системи знаків ніби „нарощуються” на медіальну організацію іншої системи знаків [16, 33].

Спираючись на згадані вище чотири ступені, У. Вірт розрізняє інтермедіальність у вузькому та широкому розумінні [17, 263]. На його думку, інтермедіальність у вузькому розумінні позначає медіальні гібридизації другого ступеня (це медіальні гібридні утворення у значенні комбінацій медіа). Інтермедіальність у широкому розумінні охоплює першу ступінь (медіальну модуляцію як медіаобмін) та третій ступінь (концептуальне гібридне утворення у значенні інтермедіальних відносин), тобто наявність медіальної модуляції та її концептуальне схрещування з іншими медіа системами.

Таким чином, теорія інтермедіальності об'єднує два різні підходи, які можна назвати „формальним” та „структуральним”. Структуральний підхід визначає поняття інтермедіальності як структури взаємодії медіа, тоді як формальний акцентує увагу на формальних явищах таких взаємодій. Структуральний підхід (на чолі з теорією Ю. Мюллера) визначає інтермедіальність як концептуальне співіснування різних медіа, у результаті якого виникає певна цілісність, що характеризується, з точки зору реципієнта, новими гранями переживань та досвіду. Увага тут приділяється характеру взаємодій, тобто структурним моментам взаємодій медіа, які й стають визначальними для поняття інтермедіальності.

Прикладом формального підходу служить теорія Й. Пеха, який розуміє інтермедіальність як такі зв'язки між медіа, внаслідок яких відбувається їх еволюція. При взаємодіях медіа виявляються їх специфічні риси, а також формуються нові медіа.

Явища медіа та інтермедіальності знаходяться у ситуації взаємного визначення: без розуміння медіа неможливо виявити інтермедіальні

зв'язки, а без процесу інтермедіальності неможливо визначити межі різних медіа.

Література

1. Маклюэн Г.М. Понимание медиа: Внешние расширения человека / Г.М. Маклюэн / Пер. с англ. В. Николаева; Закл. ст. М. Вавилова. – М.: Жуковский: „КАНОН-пресс-Ц”, „Кучково поле”, 2003. – 464 с.
2. Beil B., Schröter J. Die Parallelperspektive im digitalen Bild / Benjamin Beil, Jens Schröter // Zeitschrift für Medienwissenschaft. – Band 4. – 2011. - № 4. – S. 127-138.
3. Böhn A. Formzitat und Intermedialität / Andreas Böhn // Mannheimer Studien zur Literatur- und Kulturwissenschaft. – 2003. - № 30. – 211 S.
4. Cheon H.S. Intermedialität von Text und Bild bei Alexander Kluge: zur Korrespondenz von früher Neuzeit und Moderne / Hyun Soon Cheon. – Würzburg: Königshausen&Neumann, 2007. – 106 S.
5. Eicher Th. Intermedialität: vom Bild zum Text / Thomas Eicher, Ulf Bleckmann. – Bielefeld: Aisthesis-Verlag, 1994. – 220 S.
6. Füger W. Wo beginnt Intermedialität? Latente Prämissen und Dimensionen eines klärungsbedürftigen Konzepts / Wilhelm Füger // Intermedialität: Theorie und Praxis eines interdisziplinären Forschungsgebiets / Hrsg. von Jörg Helbig. – Berlin: Erich Schmidt, 1998. – S. 41-57.
7. Helbig J. Intermedialität: Theorie und Praxis eines interdisziplinären Forschungsgebiets / Jörg Helbig. – Berlin: Erich Schmidt, 1998. – 319 S.
8. Müller J.E. Intermedialität als poetologisches und medientheoretisches Konzept: Einige Reflexionen zu dessen Geschichte / Jürgen E. Müller // Intermedialität: Theorie und Praxis eines interdisziplinären

- Forschungsgebiets / Hrsg. von Jörg Helbig. – Berlin: Erich Schmidt, 1998. – S. 31-40.
9. Müller J.E. Intermedialität: Formen moderner kultureller Kommunikation / Jürgen E. Müller. – Münster: Nodus-Publ., 1996. – 335 S.
 10. Paech J. Intermedialität. Mediales Differenzial und transformative Figurationen / Joachim Paech // Intermedialität: Theorie und Praxis eines interdisziplinären Forschungsgebiets / Hrsg. von Jörg Helbig. – Berlin: Erich Schmidt, 1998. – S. 14-30.
 11. Paech J. Literatur und Film / Joachim Paech. – Stuttgart; Weimar: Metzler, 1997. – 224 S.
 12. Rajewsky I.O. Intermedialität / Irina O. Rajewsky. – Tübingen: Francke, 2002. – 216 S.
 13. Schröter J. Discourses and Models of Intermediality / Jens Schröter // Comparative Literature and Culture, issue: 3, vol. 13/2011. – URL: www.docs.lib.purdue.edu/clcweb/vol13/iss3/3.
 14. Simonis A. Intermedialität und Kulturaustausch. Beobachtungen im Spannungsfeld von Künsten und Medien / Annette Simonis. – Bielefeld: Transcript, 2009. – 346 S.
 15. Wehdeking V. Generationenwechsel: Intermedialität in der deutschen Gegenwartsliteratur / Volker Wehdeking. – Berlin: Erich Schmidt, 2007. – 225 S.
 16. Wirth U. Hypertextuelle Aufpfropfung als Übergangsform zwischen Intermedialität und Transmedialität / Uwe Wirth // Transmedialität. Zur Ästhetik paraliterarischer Verfahren / Hrsg. von Urs Meyer, Roberto Simanowski, Christoph Zeller. – Göttingen: Wallstein Verlag, 2006. – S. 19-38.
 17. Wirth U. Intermedialität / Uwe Wirth // Handbuch Literaturwissenschaft. Gegenstände – Konzepte – Institutionen / Hrsg.

- von Thomas Anz. – Stuttgart-Weimar: Verlag J.B. Metzler. – Band 1: Gegenstände und Grundbegriffe, 2007. – S. 254-264.
18. Wolf W. „The musicalization of fiction“. Versuche intermedialer Grenzüberschreitung zwischen Musik und Literatur im englischen Erzählen des 19. und 20. Jahrhunderts / Werner Wolf // Intermedialität: Theorie und Praxis eines interdisziplinären Forschungsgebiets / Hrsg. von Jörg Helbig. – Berlin: Erich Schmidt, 1998. – S. 133-164.
19. Wolf W. Intermedialität / Werner Wolf // Metzler-Lexikon Literatur- und Kulturtheorie / Hrsg. von Ansgar Nünning. – 4. aktualisierte und erweiterte Aufl.- Stuttgart: Metzler, 2008. – S. 321-328.

Анотація

Статтю присвячено аналізу рецепції поняття інтермедіальність у німецькомовному літературознавстві. Розглядаються різні підходи до вивчення явища інтермедіальності. Досліджуються існуючі інтермедіальні класифікації.

Ключові слова: медіум, медіасистема, медіакомбінація, медіаобмін, інтермедіальні відносини.

Аннотация

Статья посвящена анализу рецепции понятия интермедиаальность в немецкоязычном литературоведении. Рассматриваются разные подходы к изучению явления интермедиаальности. Исследуются существующие интермедиаальные классификации.

Ключевые слова: медиум, медиасистема, медиаккомбинация, медиаобмен, интермедиаальные отношения.

Summary

The article is devoted to the analysis of reception of the conception of intermediality in German study of literature. Different points of view to the

intermediality phenomenon are considered in the article. Present intermedial classifications are searched in the work.

Keywords: medium, media system, media combination, media interchange, intermedial relations.